

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ

24.09.-24.10.2022

Зміст

Вступ	2
Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії.....	3
Рекомендації	14
Переміщення дітей в Україні та за кордон	16
Рекомендації	21
Деокуповані території: проблеми та потреби сімей із дітьми.....	23
Рекомендації	28

Вступ

243 дні війни росії проти України. Неспроможність російських військ воювати та утримувати тимчасово окуповані території призводить до ще більшого терору мирного населення. Ворог нищить нашу цивільну та критичну інфраструктуру. Атаками російських крилатих ракет та іранських ударних дронів зруйновано вже 40% енергетичної системи країни. Триває міграція українців як усередині, так і за межі України. Люди вимушені їхати через перебої з електрикою, водопостачанням та опаленням, через регулярні обстріли житлових будинків, через постійну загрозу загинути чи дістати поранення.

Станом на 24 жовтня вже 430 дітей загинуло й понад 820 дістало поранення різного ступеня тяжкості¹.

Пропонуємо до вашої уваги звіт, який коротко описує ключові події восьмого місяця війни, пов'язані зі становищем, проблемами й потребами дітей в Україні та за кордоном. Окремо в цьому звіті ми проаналізували ситуацію з дотриманням прав дітей на деокупованих територіях України.

Методологія ґрунтується на аналізі статистики, даних з офіційних джерел та медіаматеріалів. Також було проведено 11 інтерв'ю з волонтерами, медичними працівниками, психологами, батьками в окупації та на територіях, де ведуться активні бойові дії, із сім'ями, які вимушені були переїхати до західних і центральних областей України та за кордон.

Доповідь підготовлено у співавторстві та за фінансової підтримки БФ «Голоси дітей».

¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginuulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3>.

Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії

Станом на 10 жовтня до оновленого переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить дев'ять областей: Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Сумська та Чернігівська. Загалом кількість громад у переліку порівняно з минулим місяцем майже не змінилася — 326².

Росія і далі порушує норми міжнародного гуманітарного права у війні з Україною, використовуючи заборонені види зброї, обстрілюючи цивільну та критичну інфраструктуру, вбиваючи та тероризуючи мирне населення. Нижче наводимо приклади воєнних злочинів РФ, зокрема й проти українських дітей.

Станом на 24 жовтня від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну задокументовано 41 705 воєнних злочинів, більшість із яких — порушення законів і звичаїв війни³.

За даними УВКПЛ ООН, із 24 лютого по 23 жовтня **в Україні загинуло 6374 цивільні особи**, зокрема 2488 чоловіків, 1700 жінок, **201 хлопчик і 167 дівчаток, стать 34 дітей** і 1784 дорослих поки що не вдалося встановити. Серед 9776 поранених **289 хлопчиків і 204 дівчинки, стать 242 дітей** поки що не вдалося встановити. Причиною більшості зафіксованих випадків загибелі або поранення цивільних осіб було застосування зброї вибухової дії з великою зоною ураження, зокрема обстріли з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, а також ракетні й авіаційні удари⁴.

3

Використання заборонених засобів ведення війни

Російські військові використовують на території України заборонену зброю здебільшого проти населення та цивільної інфраструктури. Особливу небезпеку становлять касетні боєприпаси. Також періодично використовують фосфорні й термобаричні боєприпаси, міни-метелики тощо. Така зброя призводить до великої кількості жертв і постраждалих серед мирного населення. Люди дістають опіки, втрачають кінцівки, вмирають унаслідок численних травм.

27 вересня окупанти засипали запалювальними боєприпасами 9M22С із реактивних систем залпового вогню село в Запорізькій області. Згоріли школа і кілька будинків⁵.

² <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-i-tyh-shcho-v-otochenni-1>.

³ <https://armyinform.com.ua/2022/10/24/statystyka-vijny-41-705-voyennyh-zlochyniv-vchyneno-v-period-vtorgnennya-rf-vbyto-430-ditej>.

⁴ <https://www.ohchr.org/en/news/2022/10/ukraine-civilian-casualty-update-24-october-2022>.

⁵ <https://www.facebook.com/110tro/posts/418223443725827>.

5 жовтня Сили протиповітряної оборони збили випущену росіянами касетну ракету в Запоріжжі⁶.

11 жовтня окупанти вдарили по Нікополю Дніпропетровської області фосфорними боєприпасами⁷.

21 жовтня російські війська вкотре обстріляли цивільне населення Бахмута в Донецькій області касетними боєприпасами з реактивних систем залпового вогню «Град». Поранених евакуювали до медичного закладу⁸.

21 жовтня в місті Костянтинівці Донецької області окупанти випустили по мирних оселях ракету «Смерч», що несла на собі численні касетні снаряди. Внаслідок розривів пошкоджено щонайменше 10 будинків, тяжкі поранення дістало троє людей⁹.

Обстріли, бомбардування та мінування цивільних об'єктів

За вісім місяців повномасштабної війни **росія випустила по Україні орієнтовно 4500 ракет**¹⁰. Більшість із них була направлена на цивільну та критичну інфраструктуру.

Діти бавляться у вирві на дитячому майданчику в Києві, куди 10 жовтня прилетіла російська ракета¹¹

⁶ <https://t.me/kurtievofficial/6208>.

⁷ <https://t.me/spravdi/18924>.

⁸ <https://www.facebook.com/watch/?v=5872402306137066>.

⁹ https://dn.npu.gov.ua/news/rosiiany-obstrilaly-zaboroneny-my-boieprypasamy-privatnyi-sektor-kostiantynivky-politsiia-zadokumentuvala-akt-teroru?fbclid=IwAR0rQz3Wkq3ghHpGijfYqpmBGU4_dfQMSUlk8P7vtpJq2m8NfYqyCa9UkiU.

¹⁰ https://t.me/V_Zelenskiy_official/3760.

¹¹ Фото М. Барчук <https://glavcom.ua/kyiv/news/diti-hrajutsja-u-vorontsi-vid-snarjadu-shokujuče-foto-z-kijeva-882515.html>.

6 жовтня в Запоріжжі внаслідок ракетного обстрілу зруйновано більш ніж 50 будівель. Без житла залишилися десятки сімей. Загибло 17 людей, серед них одна дитина. 12 людей госпіталізовано¹².

Запоріжжя після російських ракетних ударів 6 жовтня¹³

5

9 жовтня окупанти знову обстріляли Запоріжжя, випустивши 12 ракет. Пошкоджено понад 50 багатоповерхівок і 20 будинків приватного сектору¹⁴. Загибло 13 людей, зокрема одна дитина. Поранено 89 людей, зокрема 11 дітей¹⁵.

10 жовтня стався наймасовіший обстріл України від 24 лютого. Росія випустила 84 крилаті ракети та 24 безпілотних літальних апарати¹⁶. Загибло **11 людей, поранено 87**. Пошкоджено близько 70 об'єктів, із яких 29 об'єктів критичної інфраструктури, 4 багатоповерхових і 35 приватних житлових будинків, а також столична школа¹⁷.

Станом на 11 жовтня російськими ударами пошкоджено 540 об'єктів культурної спадщини, культурних інституцій і релігійних споруд в Україні¹⁸.

¹² <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3588681-raketnij-udar-6-zovtna-u-zaporizzi-killist-zertv-zrosla-do-17.html>.

¹³ <https://suspilne.media/289028-rosijski-vijskovi-atakuvali-zaporizza-vnaslidok-raketnih-udariv-zujnovani-zitlovi-budinki-vinikli-pozezi>.

¹⁴ <https://t.me/SBUkr/5326>.

¹⁵ https://t.me/tymoshenko_kyrylo/2225.

¹⁶ <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid0kHswmUywQUMXMt11Z4nLiELA1BbgjIbaf8U2GgVSrv9ZT6Cmfmnjb1GSgtT8FK77I>.

¹⁷ https://t.me/UA_National_Police/8176.

¹⁸ <https://t.me/verkhovnaradaukrainy/35512>.

Станом на 13 жовтня від початку війни постраждав 1091 об'єкт охорони здоров'я, з них 144 зруйновано повністю. Близько половини — об'єкти первинної медичної допомоги, решта — лікарні загального профілю¹⁹.

Станом на 24 жовтня внаслідок бомбардування та обстрілів збройними силами РФ пошкоджено 2663 заклади освіти, з них 326 зруйновано повністю²⁰.

Внаслідок обстрілів житлових будинків, лікарень, шкіл і парків в Україні **щодня гине й дістає поранення мирне населення, зокрема діти**. Серед 1250 дітей, що постраждали внаслідок повномасштабної війни, найбільше поранених і загиблих у Донецькій області (419), Харківській (260), Київській (116), Миколаївській (77), Запорізькій (69), Чернігівській (68), Луганській (64), Херсонській (57), Дніпропетровській (31)²¹.

30 вересня внаслідок обстрілу села Подоли Куп'янського району Харківської області дістав травми 13-річний хлопець²².

7 жовтня внаслідок тяжкого поранення в лікарні міста Курахового Донецької області померла 16-річна дівчина²³.

14-річний хлопець дістав поранення внаслідок обстрілу його будинку 8 жовтня в Лимані. У підлітка виявили осколкові поранення тонкого та товстого кишечника, ускладнені кровотечею. Також пошкоджені хребет, крижова кістка та нервові корінці, через що хлопець не може поворухнути ногами²⁴

¹⁹ <https://www.unian.ua/health/milyardi-griven-u-moz-vidzvituvati-pro-neobhidnist-vidnovlennya-medichnih-zakladiv-12010695.html>.

²⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3>.

²¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3>.

²² <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-412-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

²³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-421-ditina-zaginula-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

²⁴ <https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/medicine/293633-medyky-vriatuvaly-14-richnoho-khloptsia-z-lymanu-iakyi-dyvom-vyzhyv-pid-chas-raketnoho-udaru-rosiian>.

11 жовтня внаслідок обстрілу військами РФ міста Нікополя Дніпропетровської області дістала тяжке поранення (травматична ампутація ноги) п'ятирічна дівчинка²⁵.

16 жовтня внаслідок артобстрілів села Кліщівка Бахмутського району Донецької області дістав поранення 16-річний хлопець²⁶.

17 жовтня в Києві після російських обстрілів рятувальники знайшли тіла трьох людей, серед загиблих молода пара. Жінка була на шостому місяці вагітності²⁷.

18 жовтня внаслідок обстрілу міста Бахмута Донецької області була поранена дворічна дівчинка²⁸.

22 жовтня внаслідок артобстрілів окупантами міста Українська Донецької області дістали поранення двоє дітей дев'яти та одинадцяти років²⁹.

Окремою небезпекою для мирних мешканців є мінування окупантами доріг і населених пунктів. Російські військові намагаються мінувати не лише стратегічно важливі об'єкти інфраструктури, а й звичайні квартири, будинки та навіть місця поховань³⁰.

2 жовтня в Охтирському районі Сумської області на ворожій міні підірвався автомобіль, який з'їхав на узбіччя дороги. В автомобілі було четверо людей, троє опинилося в лікарні³¹.

7

Як стало відомо 4 жовтня, у травні внаслідок детонації міни, на яку наїхав автомобіль із пасажирами, що намагалися евакуюватися з міста Куп'янська Харківської області, загинуло п'ятеро людей, серед яких 17-річний хлопець³².

6 жовтня в селі Підгірне Василівського району Запорізької області підірвалося на міні двоє дітей віком п'ять і десять років, які від отриманих травм померли³³.

17 жовтня поблизу села Діброва Ізюмського району Харківської області 16-річний хлопець наступив на вибуховий пристрій і тяжко травмувався³⁴.

²⁵ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-422-ditini-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3>.

²⁶ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

²⁷ https://t.me/vitaliy_klitschko/1565.

²⁸ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-428-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-2>.

²⁹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-2>.

³⁰ <https://tsn.ua/ato/rosiyani-zaminuvali-mayzhe-usi-miscya-masovih-pohovan-ukrayinciv-monastirskiy-2179537.html>.

³¹ <https://t.me/Zhyvytskyy/4994>.

³² <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-418-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

³³ https://t.me/pgov_gov_ua/6513.

³⁴ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-425-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

Окрім того, є численні свідчення **перетворення окупантами цивільних об'єктів на військові штаби та/або склади військової техніки й снарядів**. Дорослих і дітей вони використовують як живий щит.

Так, 8 жовтня стало відомо, що в Голій Пристані Херсонської області росіяни розмістили військову техніку та особовий склад у школах, де триває навчальний процес. Учні, які примусово навчаються за російською програмою, виводять на заняття очно³⁵.

10 жовтня Генеральний штаб ЗСУ повідомив, що в дитячій лікарні одного з населених пунктів Луганщини окупанти поруч із хворими дітьми розмістили своїх поранених військових. Непоодинокими є випадки, коли дітей недолюковували й виписували, щоб звільнити ліжко-місця. Окрім того, стало відомо, що в деяких навчальних закладах Ясинуватського району Донецької області одночасно з навчальним процесом триває розміщення російських військовослужбовців³⁶.

20 жовтня мер Мелітополя Запорізької області Іван Федоров розповів, що окупанти тримають місцевих школярів у заручниках. Вранці після початку занять вони закривають освітні заклади на замок, не пускаючи батьків у будівлю. А наприкінці дня після додаткової перевірки випускають дітей на вулицю³⁷.

Ббивства, поранення, жорстоке поводження та сексуальне насильство над дітьми

18 жовтня Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні підтвердила, що в Україні було скоєно низку воєнних злочинів, зафіксовано випадки порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Комісія задокументувала **випадки позасудових страт, незаконного позбавлення волі, катувань і жорстокого поводження, зґвалтування та іншого сексуального насильства** наприкінці лютого та в березні 2022 року в Києві, Чернігові, Харкові та Сумах³⁸. А також випадки порушення особистої недоторканності дітей. 14-річного хлопчика було знайдено мертвим разом із сусідом. Обидва мали вогнепальні поранення голови, з чого можна зробити висновок, що їх було страчено. Комісія також підтвердила **випадки сексуального насильства**. На Київщині в березні 2022 року два російських військовослужбовці увірвалися до приватного будинку, кілька разів зґвалтували 22-річну жінку, вчинили сексуальне насильство над її чоловіком і примусили подружжя до статевого акту в їхній

³⁵ <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/10/08/navchannya-razom-z-soldatamy-rosiyany-rozmistyly-vijskovyh-v-shkolah>.

³⁶ <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid0mmPcWAwUKHvEhfiyvBM8naa26hnCt6UjLjNzm4A1VgA1gKEbtdgkvCrjGoak1TUkl>.

³⁷ https://t.me/ivan_fedorov_melitopol/734.

³⁸ https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/10/un-commission-has-found-array-war-crimes-violations-human-rights-and?utm_source=telegram.

присутності. Потім один із військовослужбовців примусив її чотирирічну доньку до орального сексу з ним. Комісія сьогодні розслідує три інші достовірні повідомлення про зґвалтування окупантами жінок і дівчат-підлітків у тому самому селі. Також виявлено випадок, що трапився в березні 2022 року на Чернігівщині, коли російський військовослужбовець увірвався до будинку, погрожував мешканцям зброєю і намагався зґвалтувати жінку на очах у її трирічного сина. Сусіди збіглися на шум, схопили й утримували зловмисника, сповістивши його командира. Комісія розслідує два випадки повторних зґвалтувань на Харківщині. Протягом більш як трьох місяців російський солдат, як стверджується, гвалтував дівчинку-підлітка³⁹.

У нещодавно деокупованих населених пунктах Харківської та Донецької областей також розпочато слідчі дії за фактом жорстокого поводження, катувань, убивств мирних мешканців, зокрема й дітей.

Станом на 20 жовтня в Ізюмі, Куп'янську, Балаклії, Вовчанську, Липцях, Великому Бурлуку, Барвінковому, Боровій, Дворічній, Шевченковому Харківської області **виявлено 572 тіла загиблих цивільних осіб, зокрема 20 дітей**. Також задокументовано 16 воєнних злочинів на деокупованих територіях Донеччини, де виявлено 181 тіло загиблих цивільних осіб, зокрема 5 дітей⁴⁰.

4–10 жовтня у Святогірську правоохоронці ексгумували тіла 34 людей, частина з них із ознаками насильницької смерті. На території деокупованого Лиману на кладовищі «Нова масляківка» **виявлено близько 110 траншей, серед них і могили дітей**. Наймолодшій дитині лише рік. Вона похована поруч з усією родиною. Загалом у ході огляду вже ексгумовано 44 тіла⁴¹.

Під час фіксації злочинів, скоєних окупантами в Донецькій області, на місці поховання в Новоселівці Краматорського району **виявлено тіло 11-річного хлопчика з ознаками насильницької смерті**. На місці поховання в Лимані **виявлено тіло однорічної дівчинки з ознаками насильницької смерті**⁴².

Викрадення та примусова депортація дітей

За офіційною статистикою, **станом на 24 жовтня 236 дітей вважаються зниклими, 8732 депортовані на територію рф**⁴³. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію

³⁹ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/A-77-533-AUV-UA.pdf>.

⁴⁰ https://t.me/UA_National_Police/8379.

⁴¹ https://t.me/pgov_gov_ua/6616?single.

⁴² <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-425-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

⁴³ <https://childrenofwar.gov.ua>.

частини території України. За даними відкритих джерел, озвученими росією, депортованих дітей значно більше — 690 тис.⁴⁴

За даними Держдепартаменту США, від початку повномасштабної війни з України у віддалені райони рф було вивезено 260 тис. українських дітей. Також відомі численні факти навмисного розлучення дітей із батьками й викрадення вихованців дитячих будинків, щоб віддати їх на всиновлення в російські сім'ї⁴⁵.

З тимчасово окупованих територій до росії регулярно вивозяться українські сім'ї під приводом евакуації в безпечніші місця. Поширилася практика «тимчасового» **вивезення дітей без їхніх батьків під приводом відпочинку та оздоровлення**. При цьому батьки добровільно дають на це згоду, рятуючи таким чином дітей від обстрілів та жахів війни.

— Ви довго сумнівалися, перш ніж віддати дитину до російського табору?

— Так, думала місяць, потім віддала все-таки.

— А що стало вирішальним фактором?

— У 13-річного хлопця енурез почався... Ви зрозумійте, я його не росіянам віддавала, а на лікування⁴⁶.

14 жовтня віцепрем'єр-міністр рф Марат Хуснулін заявив, що «кілька тисяч» дітей із Херсонської області «вже перебувають в інших регіонах росії, відпочивають у будинках відпочинку та дитячих таборах»⁴⁷.

15 жовтня мер Енергодара Запорізької області Дмитро Орлов повідомив, що окупанти відвезли дітей із міста «на відпочинок» до краснодарського краю рф⁴⁸.

19 жовтня стало відомо, що росіяни привезли до окупованого Криму 1939 дітей віком від 6 до 18 років із Херсона й Запоріжжя без теплого одягу та взуття. Діти перебували в Євпаторії⁴⁹.

Окрім того, **триває депортація дітей, які виховуються в закладах інституційного догляду**.

Так, 21 жовтня окупанти вивезли машинами швидкої допомоги до тимчасово окупованого Сімферополя 46 вихованців Херсонського обласного будинку дитини. Імовірно, це діти віком до 5 років⁵⁰.

⁴⁴ <https://childrenofwar.gov.ua>.

⁴⁵ <https://www.golosameriki.com/a/state-department-russian/6790624.html>.

⁴⁶ <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63268564>.

⁴⁷ <https://ukrainian.voanews.com/a/novi-svidchennia-vykradennia-ditej-do-rosiji/6801146.html>.

⁴⁸ <https://t.me/orlovdmytroEn/1170>.

⁴⁹ <https://ctrcenter.org/uk/news/8082-okupanti-privezli-v-krim-majzhe-2-tisyachi-ukrayinskih-ditej>.

⁵⁰ <https://t.me/khersonskaODA/1350>.

22 жовтня було вивезено вихованців Олешківського дитячого будинку-інтернату (Херсонська область). 12 дітей з інвалідністю I, II та III груп віком від 8 до 18 років примусово перевезли до Клінічної психіатричної лікарні № 5, що в селі Строгонівка Сімферопольського району АРК Крим⁵¹.

Загалом станом на 24 жовтня повернути в Україну вдалося лише 96 депортованих дітей⁵².

Повернуті з депортації до рф діти з Харківської області⁵³

Так, 11 жовтня 37 дітей із Харківської області, яких окупанти ще в серпні депортували до російського смт Кабардинка (біля Геленджика), повернулися до своїх батьків. Процес повернення був важким. Щоб забрати своїх дітей, батьки проїхали довгий шлях кількома країнами Європи⁵⁴.

Також Мінреінтеграції 13 жовтня опублікувало кілька історій повернення дітей із тимчасово окупованих територій та рф в Україну.

Євген Межевий самостійно виховує хлопчика Матвія та двох доньок — Святославу й Олександру. При спробі покинути окупований Маріуполь родину розлучили. Батька відправили на фільтрацію, а дітей — до росії. Однак

⁵¹ <https://t.me/ermaka2022/1512>.

⁵² <https://childrenofwar.gov.ua>.

⁵³ <https://minre.gov.ua/news/dodomu-povernulys-shche-37-deportovanyh-okupantamy-ditey>.

⁵⁴ <https://t.me/synegubov/4488>.

Євгенові вдалося вирватися з рук окупантів, знайти й забрати дітей. На сьогодні родина разом, мешкає в Ризі.

Одинадцятирічний Сашко разом із матір'ю мешкали в Маріуполі. Коли місто почали обстрілювати, вони ховалися в підвалі. Їсти готували на мангалі, по воду ходили на тамтешній завод. Коли підприємство оточили, їх із матір'ю взяли в полон, потім розлучили. Хлопчик був поранений, однак на тимчасово окупованих територіях лікування практично не отримував. Відразу після повернення на Батьківщину йому надали всю необхідну допомогу в лікарні «Охматдит». Сьогодні Сашко разом із бабусею мешкають в Ічні Чернігівської області.

Студентів Івана Матковського та Максима Бойка вдалося повернути з тимчасово окупованої території Донецька. Наразі хлопці мешкають у Хмельницькому, куди перемістився їхній навчальний заклад — Маріупольський будівельний коледж⁵⁵.

Вербування й участь дітей у війні та пропаганді

Окупанти активно залучають дітей до участі у війні та пропаганді. Школи та дитячі садочки регулярно використовуються як майданчики для російської пропаганди й паплюження української історії. Зокрема, цього місяця в тимчасово окупованих областях були зафіксовані такі спроби.

Підліткам у Маріуполі Донецької області окупанти насаджували «руський мир» і вербували до «Юнармії». Школярів зігнали в школу № 53, демонстрували, який вишкіл мають «юнармійці», й дали тиждень «подумати» щодо вступу⁵⁶.

У Луганській області старшокласники виступають проти окупації, через що їхніх батьків звинуватили у «вільнодумстві», а педагогів змусили нав'язати їм власну історію⁵⁷.

У Мелітополі Запорізької області окупанти залучили дітей до зйомки пропагандистського серіалу. У черговій серії «молоді єдинороси» ходили магазинами міста й перевіряли, щоб ціни на харчі були виставлені в рублях⁵⁸.

⁵⁵ <https://minre.gov.ua/news/shchastya-buty-vdoma-z-rf-ta-tot-povernuly-vzhe-96-ukrayinskyh-ditey>.

⁵⁶ <https://www.facebook.com/protydiyadezinformatsiyi.cpd/posts/pfbid0nw71KhZyD5pwWFnff7DVvRcJnuGafYWffTeuVNaYyV5kDorhNQAjsab9mXixuJX5L>.

⁵⁷ <https://www.facebook.com/protydiyadezinformatsiyi.cpd/posts/pfbid0nw71KhZyD5pwWFnff7DVvRcJnuGafYWffTeuVNaYyV5kDorhNQAjsab9mXixuJX5L>.

⁵⁸ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/2910>.

Відмова в доступі до гуманітарної допомоги

На тимчасово окупованих територіях **штучно створюється гуманітарна криза**. Блокується ввезення гуманітарної допомоги, можливість виїхати на підконтрольну Україні територію обмежена. Станом на 15 жовтня через блокпост окупантів у Василівці Запорізької області за два з половиною тижні російські військові пропустили на підконтрольну Україні територію лише 200 автомобілів. Населення і передусім соціально вразливі категорії найбільше потребують харчів, ліків, засобів гігієни. Штучно знецінена гривня та завищені ціни на продукти змушують дедалі більшу кількість людей отримувати гуманітарну допомогу від росії, проте й вона вкрай обмежена, часто прострочена й пропонується або за роботу (розбір пошкоджених будинків, розмінування тощо), або в обмін на інформацію про себе чи про сусідів і родичів. Так, нещодавно, щоб отримати безплатний хліб, мешканцям Кальміуського району Маріуполя, зокрема дітям і людям похилого віку, доводилося стояти в довжелезних чергах із сотень осіб⁵⁹.

Ускладнює ситуацію настання холодів. **Постійні обстріли пошкодили значну частину об'єктів критично важливої інфраструктури**. Станом на 9 жовтня знеструмленими залишалися 1283 населених пункти, загалом близько 713,2 тис. споживачів. Зокрема, у Донецькій області — 372,5 тис., Харківській — 133,9 тис., Луганській — понад 128 тис. споживачів. Без газопостачання лишилося 264,8 тис. абонентів⁶⁰.

Також **проблемою є доступ до медичної допомоги**. Значна частина медичних закладів розкрадена. Окупанти і далі вивозять із тимчасово окупованих територій діагностичне та операційне обладнання. Так, 7 жовтня основні медичні та соціальні заклади, насамперед обладнання, було вивезено зі Сватового Луганської області⁶¹. У лікарнях медична допомога надається насамперед російським військовим. Натомість мирне населення може отримати її лише в найскладніших випадках або не отримати взагалі.

У нас не вистачає лікарів. Якщо звернутися по допомогу, максимум по телефону проконсультують. Потрапити в лікарню майже неможливо. Усі ліки йдуть на військових. Люди звертаються до знайомих лікарів у приватному порядку. Навіть крапельниці ставлять, огляд проходять у лікаря вдома, а в поліклініку чи лікарню не йдуть.

Із інтерв'ю з волонтером

Ситуацію ускладнює **зростання захворюваності на COVID-19**. Протягом тижня із 17 по 23 жовтня в Україні виявили 16 908 нових підтверджених випадків COVID-19. Зокрема, захворіло 1808 дітей. Госпіталізовано 4341

⁵⁹ <https://t.me/mariupolrada/11370>.

⁶⁰ <https://www.mev.gov.ua/statystychna-informatsiya/roboata-enerhosystemy-ukrayiny-na-9-zhovtnya-2022-roku>.

⁶¹ <https://t.me/luhanskaVTSA/6195>.

людину, зафіксовано 189 летальних випадків⁶². При цьому на тимчасово окупованих територіях і територіях, де ведуться активні бойові дії, немає ані тест-систем, ані вакцин. Є загроза нестачі кисню. Можливості для госпіталізації хворих вкрай обмежені.

Рекомендації

- Постійно підтримувати зв'язок з окупованими територіями всіма можливими способами і засобами. Місцева влада, державні заклади та установи мають знати режим своєї роботи, повноваження та порядок дій у різних ситуаціях. Це допомагає зберігати спокій та довіру населення до рішень держави.
- Ознайомлювати населення окупованих територій із правилами безпеки, дотримання яких допоможе запобігти знущанням і вбивствам, мобілізації до армії окупанта, а також із правилами мінної безпеки. Постійно нагадувати про важливість дотримання дітьми правил безпечної поведінки під час повітряної тривоги в бомбосховищах і вдома. Батьки повинні максимально обмежувати перебування дітей у місцях, де є загроза дістати поранення або травми. Це стосується також заборони відвідувати лісосмуги, пляжі та річки, які можуть бути заміновані.
- Сприяти організації гуманітарних коридорів і доставці гуманітарної допомоги на окуповані території України, території, на яких ведуться активні бойові дії та які потерпають від гуманітарної катастрофи, формувати запаси харчів, води та медикаментів на територіях, де є значний ризик російської окупації.
- Сприяти фіксації всіх скоєних російськими військовими злочинів: вбивств, каліцтв, жорстокого поводження. Невід'ємною складовою цього процесу є формування довіри та донесення до громадян необхідності звертатися до правоохоронних органів із заявами й доказами скоєних злочинів, зокрема через інтернет і телефонний зв'язок.
- Збільшити зусилля щодо фіксації злочинів сексуального характеру, зокрема проти дітей. Більшість із них залишаються латентними і вкрай мало фіксуються правоохоронними органами.
- Максимально використовувати міжнародні канали для моніторингу стану дітей, які були депортовані до росії, документувати скоєні проти них злочини. Сприяти більшому залученню міжнародних організацій та волонтерських спільнот до процесу повернення додому українських дітей.

⁶² <https://www.kmu.gov.ua/news/informatsiia-shchodo-zakhvoriuvanosti-na-covid-19-ta-kampanii-z-vaktsynatsii-25102022>.

- Проводити інформаційно-роз'яснювальні розмови з дітьми щодо правил безпеки в інтернеті та наявних схем вербування/втягування підлітків у війну (передача розвідувальних даних, участь в агітації тощо).
- Проводити інформаційні кампанії з профілактики епідемії коронавірусу на всій території України, особливо там, де складно забезпечити належний рівень медичної допомоги.
- Сприяти забезпеченню в Україні достатньої кількості необхідних для профілактики та боротьби з епідемією коронавірусу медичних засобів і ліків (масок, кисню, тест-систем, вакцин тощо).

Переміщення дітей в Україні та за кордон

Станом на 12 жовтня загальна кількість внутрішньо переміщених осіб, за міжнародними оцінками, становила 6,24 млн⁶³, значна частина з яких жінки та діти. Згідно з останньою доповіддю МОМ від 3–16 жовтня найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано в Харківській (413 793), Дніпропетровській (342 228) та Київській (329 756) областях. Це переселенці переважно з Донеччини, Харківщини та Луганщини. Найбільше чисельність зареєстрованих ВПО за останні тижні зросла в східному та центральному регіонах⁶⁴.

З настанням холодів очікується подальше зростання кількості переміщень як всередині країни, так і за її межами. Посилюють цю тенденцію регулярні обстріли цивільної та критичної інфраструктури, зокрема об'єктів енергетики.

Так, із 7 по 18 жовтня РФ завдала близько 190 масованих ударів ракетами, дронами-камікадзе та артилерією по об'єктах критичної інфраструктури в 16 областях України та місті Києві. Загибло понад 70 людей, травмовано понад 240. Пошкоджено більш як 380 об'єктів, зокрема 140 приватних та багатоквартирних житлових будинків, які потрапили під обстріли⁶⁵.

Також зберігається **небезпека ядерного тероризму з боку росії**. 4 березня 2022 року окупанти захопили Енергодар і Запорізьку АЕС⁶⁶. Уже вісім місяців поспіль агресор нехтує ядерною та радіаційною безпекою найбільшої в Європі АЕС, погрожуючи світу радіаційною катастрофою. Внаслідок регулярних обстрілів енергетичної інфраструктури, яка пов'язана з роботою АЕС, електростанція періодично знеструмується⁶⁷.

Окрім того, є ризик підриву Каховської ГЕС під час відступу окупантів із правого берега Дніпра. Стало відомо, що станція замінована. У разі підриву дамби в зоні швидкого затоплення опиниться понад 80 населених пунктів включно з Херсоном, унаслідок чого можуть постраждати сотні тисяч людей⁶⁸.

Ми вже стільки місяців в окупації і навіть якось підлаштувалися до цього життя. Проте розмови про мінування гідроелектростанції справді турбують. До цього не підлаштуєшся. Я навіть не знаю, що робити, якщо все затопить. Зараз холодно. Погорить уся техніка, обігрівач, холодильник. Думаю, треба їхати хоча б у Миколаївську область, відвезти дітей до сестри, а я вже назад, бо не хочу залишати дім.

Із інтерв'ю з батьками

⁶³ <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-report-12-oct-2022-enuk>.

⁶⁴ <https://dtm.iom.int/node/13721>.

⁶⁵ https://t.me/dsns_telegram/10256.

⁶⁶ https://t.me/energoatom_ua/8698.

⁶⁷ https://t.me/energoatom_ua/10128.

⁶⁸ https://www.youtube.com/watch?time_continue=5&v=fabaUx7vLSk&feature=emb_logo.

Водночас виїзд із тимчасово окупованих територій є вкрай небезпечним. Людей тривалий час утримують у чергах без належних умов, забороняють виїзд. Запроваджена складна й непередбачувана за своїми наслідками процедура проходження фільтраційних таборів, зокрема й дітьми. Окрім фільтрації на тимчасово окупованих територіях ФСБ проводить фільтраційні заходи на кордоні з Естонією⁶⁹.

Евакуаційні шляхи з тимчасово окупованих територій піддаються регулярним обстрілам російськими військовими. Багато об'єктів цивільної інфраструктури, зокрема й дороги, заміновано.

25 вересня було обстріляно колону автомобілів у Куп'янському районі Харківської області. Загибло 24 людини, серед них вагітна жінка і 13 дітей⁷⁰.

30 вересня після обстрілу росією гуманітарної колони в Запоріжжі загибло 24 людини, зокрема 11 чоловіків і 13 жінок. Поранено 36 людей, серед них 24 чоловіки, 11 жінок та 1 дитина⁷¹.

Люди і далі виїжджають із небезпечних районів Донецької та Луганської областей, а також із деокупованих районів Харківщини. Так, станом на 11 жовтня зі звільнених у вересні районів Харківщини евакуювали понад 17 тис. людей⁷². **Після звільнення територій люди поступово повертаються додому.** Такий переїзд на сьогодні приховує в собі більше ризиків, ніж переваг, особливо для сімей із дітьми. Зберігається значна **загроза підірватися на мінах** або нездетонованих боєприпасах. Станом на 23 жовтня підрозділи ДСНС здійснили 62 415 виїздів на ліквідацію наслідків обстрілів. Ліквідовано 12 986 пожеж⁷³.

⁶⁹ <https://t.me/andriyshTime/3354>.

⁷⁰ <https://t.me/synegubov/4385>.

⁷¹ <https://t.me/kurtievoofficial/6073>.

⁷² <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3590870-z-deokupovanih-rajoniv-harkivsini-evakuovali-ponad-17-tisac-osib.html>.

⁷³ <https://www.kmu.gov.ua/news/uprodovzh-doby-pidrozdily-dsns-likviduvaly-13-pozhezh>.

Евакуація мешканців Костянтинівки особовим складом Головного управління ДСНС України у Донецькій області⁷⁴

18

Переселенці в Україні потребують допомоги у влаштуванні свого життя. **Ключовими питаннями залишаються пошук житла, роботи та отримання соціальних виплат.** Станом на 20 жовтня в Україні налічувалося приблизно 5670 місць компактного проживання ВПО (гуртожитки для переселенців на базі шкіл, санаторіїв, баз відпочинку, гуртожитків тощо)⁷⁵. На сьогодні держава разом із міжнародними фондами та громадськими організаціями займається активним утепленням МКП, ремонтами, закупівлею обігрівачів, генераторів і теплих ковдр для ВПО.

Утеплюють домівки і сім'ї, які орендують житло або живуть у родичів та друзів. За останніми дослідженнями КМІСу, 70% населення стверджують, що їхні домогосподарства радше готові або повністю готові до можливих проблем із опаленням узимку. З них лише 24% вважають себе повністю готовими. Решта радше готові й стверджують, що «ще є дещо, що потрібно зробити для підготовки». Не вважають себе готовими 24% українців, із них 12% зовсім не готові⁷⁶.

Ми зараз тут живемо, але опалення ще не дали, досить холодно! Довелося купити теплі піжами собі й дітям. Діти сплять разом, бо так тепліше. А вдень доводиться постійно рухатися, щоб зігрітися. Сподіваюся, ми все-таки

⁷⁴ <https://dn.gov.ua/news/evakuyuisya-vchasno-meshkanci-kostyantivki-vivizhdzhayut-do-bilsh-bezpechnih-oblastej>.

⁷⁵ https://t.me/vereshchuk_irynd/1597.

⁷⁶ <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1140&page=2>.

будемо з опаленням, бо, за прогнозами, скоро взагалі буде дуже холодно. Вже навіть з'являлася думка їхати до Польщі чи ще кудись на найхолодніші місяці зими.

Із інтерв'ю з батьками

Частина сімей із дітьми також стикається із затримками соціальних виплат, зокрема допомоги ВПО.

Моїй сестрі кожен місяць усе нормально приходить. Натомість мені затримують на кілька місяців. Я телефоную, питаю, кажуть, що все виплатять. Але я не можу розраховувати на ці гроші, бо вони часто не надходять. Доводиться брати в борг. Або ось нещодавно я змушена була піти і взяти в Червоного Хреста зимову куртку для сина, бо не було грошей, щоб купити. Та сама історія з виплатами ООН, я їх оформила ще в травні, коли була на Західній Україні.

Із інтерв'ю з батьками

Однією з основних причин затримки грошової допомоги ВПО, за інформацією держслужбовців, є технічні проблеми та помилки під час оформлення виплат. Водночас із жовтня цього року у всіх регіонах України запроваджено Єдину інформаційну систему соціальної сфери, що дає змогу централізувати призначення, нарахування та виплати для ВПО, пришвидшити отримання ними допомоги. Також переселенці тепер зможуть отримувати соціальні послуги за місцем їх фактичного перебування⁷⁷.

19

Що стосується пошуку роботи, то до кінця року, за даними Міністерства економіки України, **очікується достатньо високий рівень безробіття — до 30%**⁷⁸. Головним завданням держави є створення робочих місць як для внутрішньо переміщених громадян, так і для тих, хто повертається в Україну з-за кордону. Так, із вересня 2022 року розпочав роботу Єдиний портал вакансій, створений спільними зусиллями Міністерства економіки України, Державної служби зайнятості та провідних українських сайтів із пошуку роботи (Work.ua, robota.ua, novarobota.ua, PidBir, grc.ua, ua.jooble.org)⁷⁹. Новий ресурс дає змогу знайти інформацію про роботу за регіонами, галузями чи напрямками, очікуваним рівнем заробітної плати. Це одне з найнеобхідніших рішень держави, адже частота звернень до центрів зайнятості залишається вкрай низькою, зокрема й серед внутрішньо переміщених осіб. На початок жовтня в Україні офіційно зареєстровано лише 260 тис. безробітних⁸⁰.

⁷⁷ <https://dn.gov.ua/news/vnutrishno-peremishcheni-osobi-mozhut-otrimati-socialni-poslugi-za-misцем-faktichnogo-perebuvannya>.

⁷⁸ <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/24/novyna/polityka/kabmini-rozpovily-yakyj-riven-bezrobittya-ochikuyut-kincy-roku>.

⁷⁹ <https://dn.gov.ua/news/pracevlashtuvannya-gromadyan-krok-do-peremogi>.

⁸⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=CwQl49tDPTk>.

20

Допомога з працевлаштуванням у центрі «Я – Маріуполь»⁸¹

Для підтримки внутрішньо переміщених осіб, які виїжджають із найбільш постраждалих міст та областей, відкриваються гуманітарні хаби, які надають медичну, психологічну, юридичну, соціальну підтримку, допомогу в працевлаштуванні, відновленні документів тощо. Так, станом на 18 жовтня функціонує 15 центрів для ВПО з Маріуполя Донецької області. Центри «Я – Маріуполь» відкриті в Запоріжжі, Дніпрі, Вінниці, Києві, Кропивницькому, Хмельницькому, Івано-Франківську, Калуші, Одесі, Львові, Кривому Розі, Тернополі, Ужгороді, Черкасах, Чернівцях⁸².

Що стосується переміщення за кордон, то на 24 жовтня кількість українських біженців, за оцінками УВКБ ООН, становила майже 7,7 млн осіб. **4 млн 426 тис. осіб дістали тимчасовий захист у країнах Європи.** Найбільше біженців з України зі статусом тимчасового захисту в Польщі — 1 млн 469 тис. осіб. Далі йдуть Німеччина та Чехія — відповідно 815 тис. і 453 тис. Багато українців дістало тимчасовий захист також в Італії (160 тис.), Іспанії (149 тис.), Болгарії (143 тис.), Великій Британії (138 тис.), Франції (105 тис.), Словаччині (98 тис.), Австрії (85 тис.), Нідерландах (79 тис.), Литві (69 тис.), Швейцарії (67 тис.), Бельгії (58 тис.). Туреччина прийняла 145 тис. наших громадян, проте тимчасовий захист там не надається. Кордон із росією перетнуло понад

⁸¹ https://t.me/mariupol_1778/2691.

⁸² <https://dn.gov.ua/news/i-v-uzhgorodi-vidkrivsy-a-centr-yamariupol>.

2 млн 852 тис. українців. Дані про статус цих людей відсутні⁸³. Також українців прийняли США та Канада, де розроблені свої програми підтримки біженців (відповідно 100 тис.⁸⁴ і 105 тис.⁸⁵).

Країни Європи і надалі підтримують українських громадян за кордоном. **Європейська комісія вирішила продовжити ще на один рік правила приймання і надання захисту українським біженцям**, що дають їм право на роботу, житло, освіту, медичну допомогу в країнах ЄС принаймні до березня 2024 року. Крім того, громадяни, які повернуться в Україну, не втрачатимуть статус тимчасового захисту за кордоном. Для виїзду важливо лише повідомити місцеву владу про своє повернення⁸⁶.

Європейська комісія 10 жовтня 2022 року презентувала новий онлайн-інструмент для допомоги громадянам України в пошуку роботи в країнах ЄС — пілотний Фонд талантів ЄС (EU Talent Pool pilot initiative). Проект реалізується через Європейську мережу співробітництва служб зайнятості EURES, яким керує Європейське агентство праці. EURES об'єднує національні служби зайнятості, приватні агентства з працевлаштування в країнах ЄС, а також містить інформацію про понад 3 млн вакансій і 4 тис. роботодавців.

Окрім пошуку роботи та постійного місця проживання батьків за кордоном **турбує неабияке навантаження на школярів**. Уже другий навчальний рік поспіль діти мають навчатися одразу за двома шкільними програмами: українською та тієї країни, куди вони перемістилися. Батьки скаржаться на втому дітей, труднощі в адаптації до нових умов життя, проблеми з вивченням іноземної мови.

Для нас усе це складно. Звичайно, намагаємося суміщати, проте українська програма в нас кульгає. Все-таки в Німеччині дочки ходять до школи, там більше треба приділяти уваги навчанню, виконувати домашні завдання. Ще й іншою мовою! А українські уроки робимо, як сили залишаються. Я не розумію, чому не можна визнати в Україні після нашого повернення відвідування школи за кордоном? Для дітей і так усе нове, і так доводиться докладати багато зусиль, бо мова інша, культура інша, друзі далеко. Сумуємо за татом, за домівкою. А тут ще треба вчитися з подвійним навантаженням.

Із інтерв'ю з батьками

Рекомендації

- Продовжувати інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо своєчасної евакуації сімей із дітьми з території, які тимчасово

⁸³ https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413. Дані щодо Туреччини не оновлюються з 19.05.2022.

⁸⁴ <https://thedispatch.com/article/the-ukrainian-surge-to-the-us>.

⁸⁵ <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html>.

⁸⁶ <https://www.oe24.at/welt/ukraine-krieg/eu-kommission-verlaengert-einfachen-schutz-fuer-ukraine-fluechtlinge/532699639>.

окуповані, піддаються регулярним обстрілам або на яких існує значна небезпека початку активних бойових дій. При цьому важливо уникати залякувань кримінальною відповідальністю за дії, вчинені в тимчасовій окупації здебільшого під примусом (зокрема, за набуття російського громадянства).

- Посилити інформування громадян щодо можливих варіантів виїзду з окупованих територій, зокрема й на території РФ та АР Крим. Важливо взаємодіяти з волонтерськими та громадськими ініціативами на цих територіях, а також на територіях держав, які межують із росією, задля надання допомоги українцям у виїзді до країн Європи.
- Продовжувати міжнародну взаємодію в питанні якнайшвидшої демілітаризації Запорізької АЕС, виведення з території станції та міста Енергодара російських військ і повернення ЗАЕС під цілковитий контроль України заради безпеки всього світу.
- Постійно актуалізувати серед населення необхідність ощадливого щоденного використання електроенергії та підготовки помешкань до можливих відключень опалення та струму.
- Розробити державні програми підтримки повернення українців із дітьми з Європи, які передбачали б компенсаційні виплати та перспективи працевлаштування або ведення бізнесу.
- Продумати систему врахування пройденого навчання дітьми за кордоном після повернення в Україну.
- Шукати нові можливості для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Для цього провести оцінювання ринку пропозицій та кваліфікації ВПО, активізувати заходи з перекваліфікації громадян, створювати нові робочі місця та взаємодіяти з роботодавцями в питанні працевлаштування переселенців.
- Вивчити потреби внутрішньо переміщених осіб у житлі, здійснити аналіз наявного комунального житла задля розширення державних житлових та регіональних програм розміщення ВПО.

Деокуповані території: проблеми та потреби сімей із ДІТЬМИ

У вересні розпочалася друга фаза активного звільнення українських територій від російських загарбників. Найактивніше деокупація розгорнулася на Харківщині. Станом на 20 жовтня було звільнено 544 населених пункти області. У російській окупації залишилося 1,8% території Харківщини — 32 населених пункти⁸⁷.

Поступова деокупація відбувається і в Донецькій, Херсонській та Луганській областях. Станом на 21 жовтня на Донеччині звільнено 43 населених пункти в трьох громадах. У семи із цих населених пунктів людей практично не залишилося⁸⁸. На Херсонщині Сили оборони України звільнили від російських загарбників 88 населених пунктів, де мешкає близько 12 тис. людей⁸⁹. Станом на 24 жовтня деокуповано також сім населених пунктів Луганської області⁹⁰.

Загалом станом на 14 жовтня в Україні звільнено 1620 населених пунктів⁹¹.

Стан цих територій дуже різний. Нещодавно деокуповані населені пункти тільки почали відновлювати свою житлову, енергетичну та цивільну інфраструктуру. Наразі триває розмінування найбільш використовуваних ділянок: доріг, вулиць, житлових кварталів. Мінреінтеграції долучає до цього процесу також міжнародні й національні організації та фонди. Так, у розмінуванні Харківщини братиме участь міжнародний благодійний фонд із розмінування The HALO Trust. Уже з початку листопада міжнародники розпочнуть зачистку звільнених територій. Також The HALO Trust попередньо передав Балаклійській та Ізюмській громадам понад 10 тис. одиниць роздаткового матеріалу для ознайомлення мешканців із правилами безпечної поведінки в разі виявлення мінної загрози⁹².

За словами волонтерів, **одним із ключових запитів постраждалого населення є безпека**. Люди бояться регулярних обстрілів, повторного наступу збройних сил РФ, не можуть довгостроково планувати своє життя та побоюються розбирати тривожні валізи. Обмежує повсякденне життя й мінна небезпека.

Головне для нас, щоб не бомбили. Найстрашніше сидіти в підвалах і не знати, вийдеш ти звідти чи ні. Решту можна пережити. І сніг топили, і з сірого борошна хліб робили — то нічого, а от ці обстріли постійні досі в голові. І діти

⁸⁷ <https://kharkivoda.gov.ua/news/117975>.

⁸⁸ <https://dn.gov.ua/news/pavlo-kirilenko-vidnovlennya-deokupovanih-teritorij-v-umovah-bojovih-dij-ta-nablizhennya-zimi-nadzvichajno-skladnij-proces>.

⁸⁹ <https://www.facebook.com/528312067340051/posts/pfbid02undZJqojLE6FaGG3eXWYQhwEsiKi7BtdDv7PX81CmCL4RfXHqiS7UP8uBiEeHPb4I>.

⁹⁰ http://loga.gov.ua/oda/press/news/nadiya_ie_stalo_vidomo_yaki_same_7_naselenih_punktiv_zvilnili_na_luganshchini_zsu.

⁹¹ https://t.me/tymoshenko_kyrylo/2330.

⁹² <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintehratsii-mizhnarodni-partnery-dopomozhut-u-rozminuvanni-zvilnenykh-terytorii-kharkivshchyny>.

також, як тільки якийсь звук гучний, і на підлогу можуть впасти, і сіпнутися. Боляче на це дивитися.

Із інтерв'ю з батьками

По прямій до білоруського кордону 40 км. Це дуже мало. Можна сказати, сидимо налякані, боїмося, що знову все повториться. Я боюся за дитину, боюся, чи встигну виїхати, якщо щось буде. Не ходимо ні в лісосмугу гуляти, ніде, бо досі розмінують у нас. Щотижня підриви, але вони контрольовані. У нас по місту дуже багато вибухотехніків ходить, бо роботи ще багато.

Із інтерв'ю з батьками

Небезпека відчувається й через **регулярні обстріли енергетичної інфраструктури**. Взимку без відповідного ремонту житлових будинків, без відновлення електроенергії, опалення та без забезпечення дровами на деокупованих територіях може бути дуже важко.

Станом на 24 жовтня в Харківській області відновлено електропостачання для майже 75% населення та газопостачання для 25% населення звільнених територій Харківського, Чугуївського, Куп'янського та Ізюмського районів. Ситуація з опаленням важка. Через обстріли окупантів у деяких містах багато об'єктів теплової інфраструктури просто знищено⁹³. На Донеччині ситуація ще складніша. Станом на 21 жовтня на деокупованих територіях досі немає ані води, ані електрики, ані опалення. Газопостачання відновлено в 13 населених пунктах, мобільний зв'язок та інтернет — у чотирьох⁹⁴.

Саме через відсутність відчуття безпеки й страх замерзнути взимку **відбувається постійна евакуація постраждалого населення з деокупованих територій**. Значній частині людей ніде жити в холодну пору року. Багато житлових будинків зруйновано або пошкоджено. Сім'ї з дітьми також потребують наявності дитячої інфраструктури: дитячих лікарень, шкіл, садочків тощо. За даними Харківської ОВА, з деокупованих територій щодня виїжджає від 100 до 1000 осіб. Загалом на кінець жовтня виїхало майже 23 тис. людей, зокрема й більш як 2 тис. дітей⁹⁵.

⁹³ <https://kharkivoda.gov.ua/news/118028>.

⁹⁴ <https://dn.gov.ua/news/pavlo-kirilenko-vidnovlennya-deokupovanih-teritorij-v-umovah-bojovih-dij-ta-nablizhennya-zimi-nadzvichajno-skladnij-proces>.

⁹⁵ <https://kharkivoda.gov.ua/news/117979>.

Підірваний міст у місті Вовчанську Харківської області⁹⁶

Важливою складовою процесу відновлення є ремонт доріг, мостів і переправ, щоб була можливість доставляти гуманітарні вантажі та надавати медичну допомогу

населенню. Магазинів у населених пунктах небагато. Харчі, питну воду, засоби гігієни привозять громадські організації, міжнародні фонди та волонтери. Є потреба в теплих речах, побутовій техніці та будівельних матеріалах для ремонту приміщень.

Поступово на деокупованих територіях з'являються мобільний зв'язок, пошта, відновлюють свою роботу місцеві органи влади, починають працювати банки, аптеки, малий та середній бізнес. Зважаючи на досвід раніше звільнених територій Київської, Чернігівської та Сумської областей, ключові сервіси та служби мають відновити роботу за місяць-півтора.

25

Коли тільки звільнили Ірпінь, узагалі нічого не було. Їжу привозили волонтери, ліки також. Було небезпечно ходити, ми боялися зійти з асфальтованої доріжки. А вже, мабуть, у травні люди почали активніше повертатися. Вже можна було купити щось, отримати посылку, зняти гроші. Повернулися наші друзі з дітьми.

Із інтерв'ю з батьками

Наразі деокуповані території отримують регулярні транші фінансової допомоги з резервного фонду держбюджету. Кошти спрямовують на відновлення інфраструктури. Відбудовувати міста й селища, які постраждали від обстрілів, допомагають і міжнародні організації, і благодійні фонди. Це може бути ремонт конкретної будівлі або частини дороги, завезення медичної техніки в лікарні або генераторів у сховища. Проте увага та підтримка розподіляється на деокупованих територіях нерівномірно. Громадські організації, благодійні фонди та волонтери везуть харчі, медикаменти й теплі речі передусім у ті населені пункти, про які найгучніше говорять у ЗМІ: Буча, Ірпінь, Ізюм, Куп'янськ тощо. При цьому є багато сіл, які постраждали не менше, проте містяться в більш віддалених районах, і допомога туди доїжджає значно рідше.

⁹⁶ <https://rubryka.com/article/deokupovaniy-vovchansk>.

Усі зараз поїхали в Ізюм. Роздають і продукти, і питну воду, і засоби гігієни. Але про те, що відбувається за 20–30 км від Ізюма, вже менш відомо, а там такі самі люди, які потребують пігулок від тиску, такі самі пенсіонери, у яких немає борошна та олії, такі самі діти, які хочуть хоча б на чомусь помалювати, а вже і нічим, і ніде. Доводиться їхати туди, і ми там єдині, хто довозить хоч щось.

Із інтерв'ю з волонтером

Населенню деокупованих територій надають фінансову підтримку й міжнародні донори. 1200 грн від Товариства Червоного Хреста України вже отримало понад 16 тис. мешканців 67 населених пунктів звільненої Харківщини. На Херсонщині аналогічну допомогу виплачено понад 2,5 тис. мешканців 38 міст і сіл. У Донецькій області гроші отримали мешканці Святогірської, Лиманської, Ямпільської територіальних громад. Загалом від Червоного Хреста виплачено 27 млн грн допомоги. Також розпочалися виплати 2200 грн додаткової грошової допомоги від Міжнародної організації з міграції. Ці кошти вже отримало майже 1500 мешканців звільненої Донеччини та Херсонщини на загальну суму більш як 3,2 млн грн⁹⁷.

Центр Ізюма Харківської області після деокупації⁹⁸

Одними з перших на деокупованих територіях мають бути відновлені медичні послуги. Багато сімей кілька місяців сиділо в холодних підвалах, а

⁹⁷ <https://www.kmu.gov.ua/news/finansova-pidtrymka-meshkantsiv-dot-tryvaie-vzhe-vyplacheno-27-mln-hrn-vid-chkh-ta-32-mln-hrn-vid-mom>.

⁹⁸ <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/09/29/7369548>.

тепер ці люди змушені жити в пошкоджених будинках без опалення та електроенергії. До того ж в умовах окупації майже неможливо було отримати якісну медичну допомогу: не було ліків, діагностичного обладнання, не вистачало лікарів. Люди лікувалися самі, на власний розсуд або за порадами родичів та сусідів, що могло ще більше погіршити стан здоров'я. У значній частини населення серйозне загострення хронічних хвороб, з'явилися проблеми із серцево-судинною, нервовою системою, погіршився імунітет. Деокуповані території потребують якнайшвидшого відновлення медичної інфраструктури та регулярного прийому лікарів. Наразі з цим допомагають громадські організації («Frida», «Лікарі без кордонів»), які влаштовують поїздки медичних бригад, зокрема, у віддалені райони деокупованих областей.

Також однією з ключових проблем на звільнених територіях є **складний психічний та психоемоційний стан населення**. Люди пережили великий стрес через регулярні обстріли, втрату близьких, жорстоке поводження, нестачу харчів та необхідність постійно переховуватися.

На цих територіях люди мають різний травматичний досвід війни. Є діти, які бачили, як росіяни розстрілювали людей, бачили померлих на дорогах, бачили грубе, зневажливе ставлення окупантів, коли ті приходили до людей у сховища та їхні будинки. Відповідно маємо проблеми зі сном. Дитина може бути напружена, чутлива до звуків, може спостерігатися регресивна поведінка. Ми працюємо з такими дітьми, допомагаємо пережити цей досвід і подолати стрес.

27

Із інтерв'ю з Людмилою Романенко, психологинею БФ «Голоси дітей»

За словами психологів, травматичний досвід не завжди можна пережити самотійно без наслідків для здоров'я. Тому треба розуміти, які ознаки вказують на необхідність звернутися по допомогу до психолога чи психотерапевта. Особливо це стосується дітей, які не здатні самотійно розпізнати погіршення психічного стану, що може призвести до появи депресії, посттравматичного стресового розладу, фобій та панічних атак. Сьогодні з організацією психологічної допомоги на деокупованих територіях також допомагають різні організації та волонтери. Так, Благодійний фонд «Голоси дітей» займається психологічною просвітою серед постраждалого населення. Зустрічі з батьками та дітьми допомагають зрозуміти, що відбувається з психікою, як реагувати на ці зміни і як допомогти собі й дітям позбутися негативних думок та спогадів про пережите. Окрім того, Фонд проводить індивідуальні та групові психологічні заняття з дітьми та батьками.

Для відновлення життя після окупації ми маємо бути сильними та згуртованими. Через емоції, через пережите горе люди бувають часто агресивні, мають купу претензій до влади, до волонтерів. Їх хвилює задоволення базових потреб: їжа, тепло, здоров'я. Через це спостерігаємо і звинувачення на адресу тих, хто поїхав, і споживацьке ставлення до гуманітарної допомоги. Проте все це можна виправити, говорити з людьми,

надавати їм психологічну допомогу, розділити з ними пережите і разом відновлювати життя в Україні.

Із інтерв'ю з волонтером

Рекомендації

- Якнайшвидше створити на деокупованих територіях можливості для надання базових послуг і задоволення нагальних потреб населення, а також сприяти евакуації місцевих мешканців, чиє житло непридатне для проживання взимку.
- Сприяти відновленню електро-, водо та газопостачання на деокупованих територіях. Забезпечити опалення в холодну пору року, зокрема надати мешканцям приватного сектору альтернативне паливо для обігріву помешкань.
- Розподіляти гуманітарну допомогу відповідно до потреб усіх деокупованих територій. Проводити оцінювання потреб населення, зокрема й у віддалених населених пунктах звільнених областей.
- Подавати громадянам чіткі сигнали заборони чи дозволу повертатися на деокуповані території та території, які піддавалися значним обстрілам. Такі заяви мають супроводжуватися інформуванням про безпеку та інфраструктуру конкретних населених пунктів.
- Збільшити представленість медичних послуг на деокупованих територіях, виділити кошти на відновлення медичної інфраструктури постраждалих населених пунктів.
- Особливу увагу звернути на психологічну підтримку дітей, які постраждали від війни (допомога в адаптації до нових умов, взаємодія з батьками, сприяння в навчальному процесі). Для цього організувати психологічну допомогу на деокупованих територіях України.
- Доносити до батьків інформацію про те, наскільки важливо пояснювати дітям правила поведінки в різних ситуаціях на вулиці та в школі, стежити за їхнім емоційним станом, вміти розпізнати проблему й за потреби звернутися до фахівців.

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

Автори звіту:

Світлана Щербань

Олена Розвадовська

Андрій Черноусов

Анна Левкіна

Роман Шейко